

Світ у проекції на сучасні глобалізаційні й інтеграційні процеси потребує гуманістичної парадигми міжкультурного діалогу, яка б запобігала виникненню ворожнечі та ненависті у різних сферах людського життя. Сучасні суспільно-політичні реалії зумовлюють пошук ефективних механізмів міжкультурної взаємодії представників різних етносів, релігій, світоглядних переконань як запоруки сталого розвитку українського суспільства.

Відповідно, рівноправне залучення представників усіх етнічних та релігійних спільнот до формування української національної ідентичності мало б стати основою суспільного примирення й консолідації.

У цьому процесі значна роль відводиться полікультурному вихованню учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що має на меті реалізацію широкого педагогічного арсеналу засобів, котрі сприяють інтеграції та консолідації різних культурних спільнот в українському суспільстві.

Реалізація полікультурного виміру у виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу має на меті сприяти розвиткові гуманістичних та толерантних людських стосунків, навчити особистість пізнавати різні культури, позитивно сприймати відмінності між своєю культурою та іншими, ефективно взаємодіяти в сучасному полікультурному суспільстві.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ

Запропоновані навчально-методичні матеріали представляють широкий спектр можливостей для роботи з полікультурним середовищем у загальноосвітніх навчальних закладах, формування в учнів відповідних компетентностей. Наведені в посібнику методичні форми відрізняються одна від одної за ознакою експліцитності й імпліцитності полікультурного виміру в системі виховання. Це виявляється, зокрема, у спрямуванні певних методичних розробок на формування в учнів навиків полікультурного діалогу. Інші методики дають змогу розглянути полікультурний вимір в історичному, геополітичному, релігійному, лінгвістичному та інших виховних контекстах.

Наявні в посібнику методики базуються на ідеї **комплексного підходу до реалізації системи полікультурного виховання** як у навчальному процесі, позакласній і позашкільній роботі, так і в багатоаспектній атмосфері функціонування виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу. Навчально-методичний посібник містить:

- приклади інтеграції полікультурного виховання у викладання окремих навчальних предметів (історія, географія, література та мова, музика, малювання);
- можливості реалізації аспектів полікультурного виховання у системі роботи класного керівника (виховні години);
- розкриття потенціалу полікультурного компоненту позакласної та позашкільної роботи (фестивалі культур, вечори, робота тематичних гуртків, учнівські проекти, екскурсії, міжкультурні обміни, табори й експедиції, робота з місцевою громадою тощо).

За тематичною ознакою всі виховні форми полікультурного виховання умовно поєднані у такі розділи:

1. Що таке культура. Які соціальні й психологічні категорії творять багатогранну природу феномену культури.
2. Полікультурне суспільство. Культурна різноманітність – це суспільна проблема чи потенціал для розвитку.
3. Я та культура. Я належу до певної культури чи створюю її.
4. Культура та міжкультурне спілкування. Як навчитися ефективно спілкуватися з представниками різних культур.
5. Історія багатокультурна. Як жили разом представники різних культур. Уроки історії.
6. Міжкультурні стереотипи та упередження. Як безпосереднє пізнання інших людей змінює наші уявлення про них.
7. Разом на одній землі. Як розвиток регіональної самобутності може сприяти національній єдності українців.

8. Соціальний вимір полікультурності. Як соціальне становище впливає на формування особистості дитини та її взаємостосунки з іншими.

Запропоновані методики передбачають чітке формулювання виховних цілей, ключових понять та видів діяльності, що мають на меті реалізувати поставлені завдання.

Структура кожної методики містить наступні компоненти: назву вправи, ключове запитання (проблема, на вирішення якої спрямована методика), виховну мету, вікову групу, форми і методи для досягнення виховної мети, ключові поняття теми (терміни, що безпосередньо стосуються вибраної тематики), тривалість, коментарі, вступне слово вчителя, опис реалізації мети.

З огляду на важливість актуалізації теми та формування мотиваційного інтересу учнів для розгляду певної проблематики, в кожній вправі ми запропонували головні тези вступного слова вчителя, що мають рекомендаційний характер.

Формуючи модель полікультурного виховання, ми виходили з положення про **наскрізний характер її реалізації** як у процесі міжпредметної інтеграції, так і на всіх рівнях загальноосвітнього навчального закладу – початкової, середньої та старшої школи. Таким чином, кожну із запропонованих методик передбачено використовувати для певної вікової групи учнів.

Пріоритетною формою реалізації полікультурного виховання у навчальному процесі на різних рівнях, а також позакласній, позашкільній виховній роботі є **групова робота**, оскільки така організація взаємодії учнів дає максимальні можливості для міжособистісної комунікації, забезпечує високий рівень активності вихованців, врахування внеску кожного члена зокрема й групи загалом. Плануючи роботу в групах, доцільно звернути увагу на культурну специфіку контингенту учнів, характер індивідуальних та міжгрупових відносин у класі тощо. Позитивна взаємозалежність у колективній роботі дозволяє вихованцям усвідомити внесок кожного з них у кінцевий результат, а також роль групи загалом у повноцінному виконанні завдання. Таким чином, групова робота є найбільш ефективною формою організації виховної діяльності, в процесі якої відбувається повноцінна міжособистісна взаємодія, зникають міжкультурні бар'єри.

Різноманітність, неоднорідність групи учнів – це ключовий компонент кооперативного навчання (методу, ґрутованого на співробітництві школярів у групах), оскільки спільно працювати з ровесниками що представляють різні культури – невід'ємна частина успішної соціалізації. За результатами наших досліджень, саме перебування учнів у неоднорідних колективах сприяє формуванню позитивних установок на сприйняття інокшості, обміну думками, формуванню відкритої атмосфери. У виховній роботі слід надавати особливу увагу організації взаємодії вихованців у малих групах, до яких входять представники різного етнічного походження, релігійної приналежності тощо.

Отже, культурна різноманітність стосується навчальних та мовних навичок, походження, культури чи релігії. Важливо не лише зібрати вихованців у групи, представляючи різноманітність у класі, а й дати їм рівні можливості відігравати ту роль, в якій їхня **культурна своєрідність може проявитися повною мірою**. Визнання особистого внеску кожного учня в спільну роботу дасть школярам можливість відчути свій успіх, розвине самоповагу і стало відчуття власної належності до громади класу та школи.

Характерною особливістю полікультурного середовища (відповідно, і класного колективу, в якому присутні представники різних культур), є ситуації нерівності, природа яких може мати етнічний, релігійний, гендерний, мовний чи соціальний характер. За таких умов міжкультурна взаємодія містить потенціал виникнення різноманітних конфліктів, передусім на ціннісному рівні. Тому важливим компонентом полікультурного виховання вважаємо **розвиток позитивної взаємозалежності учнів**, яка виявляється в розвитку емпатії вихованців. Відтак позитивну взаємозалежність можна розглядати як чинник, що забезпечує інтеграцію представників різних культур через створення атмосфери взаємної зацікавленості, взаємоповаги, толерантності у процесі спільної дії. За таких умов учні мають навчитись обговорювати суперечливі питання, поважати погляди інших, досягти взаєморозуміння.

Отже, полікультурне виховання позитивно впливає на соціальну ідентичність школярів. У групі, що складається з представників різних етнічних, релігійних спільнот, особисті навички і досвід кожного учня стають критеріями інтеграції багатокультурної спільноти. Відповідно, відчуття групової ідентичності можна розвинути, досягаючи спільних цілей, сприяючи інтеграції вихованців у спільноті. Саме це, на нашу думку, є фундаментальним аспектом інтеграційних процесів у суспільстві й позитивного ставлення особистості до різноманітності.

З огляду на неоднозначний характер міжкультурної взаємодії, важливо діагностувати загальну виховну атмосферу, в якій перебувають школярі. Слід підтримувати постійний контакт з учнями впродовж реалізації певної виховної форми задля діагностики їхнього настрою та готовності до міжкультурної взаємодії. Тому, незалежно від специфіки тієї чи іншої виховної форми, вважаємо за доцільне проводити з вихованцями заключне обговорення вправи, уроку, заходу, тобто здійснювати підсумкову рефлексію. Пропонуємо приблизний перелік запитань для проведення рефлексії учнів:

- Які схожі елементи з власною чи іншими культурами ми знайшли у цій культурі?
- Наскільки змінилося моє ставлення до інших культур?
- Наскільки змінилося моє ставлення до окремих представників інших культур?
- Наскільки зміниться моя особиста поведінка після отриманого досвіду? Як я можу реалізувати його у майбутньому?
- Чим ця культура відрізняється від інших? У чому полягає її своєрідність та цінність?
- Що нас здивувало? Наскільки збігаються наші попередні уявлення про певну культуру з реальними відчуттями у ході культурної взаємодії?
- Яким чином я злагатив/ла власний досвід?
- Які емоції викликає у мене така робота?
- У яких ситуаціях я переживав/ла відчуття страху, тривоги, зворушення, задоволення тощо?
- Як наші підходи сприймали однокласники, представники інших культур?
- Який новий життєвий досвід я отримав/ла?
- Які нові запитання, пропозиції виникли в мене у зв'язку з порушеною проблемою?

- Які проблеми не можуть бути вирішеними?
- Які ситуації я не зміг/змогла передбачити?
- Які ситуації я не можу зрозуміти?
- Які труднощі виникли у процесі роботи?

Вважаємо за доцільне відзначити, що групова самооцінка, критичний аналіз власної поведінки та розуміння внеску в роботу групи сприяє становленню таких цінностей, як рівність, об'єктивність, повага, справедливість, чесність тощо. Реалізуючи запропоновані виховні методики, учні мають змогу не лише усвідомити, що існують різні погляди та розуміння проблеми, а й набувають здатностей, які дають їм можливість визнавати культурну різноманітність і ставитися до неї з повагою. Цей заключний етап у реалізації певної виховної форми допомагає вихованцям зайняти незалежну й відповідальну позицію у світлі їхніх власних переконань та ціннісного вибору.

Оцінювання діяльності учнів може відбуватись у формі рефлексії, опитування (індивідуального, в парі, в малій групі), вивчення результатів їхньої індивідуальної діяльності, спостереження за їхньою роботою в групах під час дискусій. Доцільно оцінити рівень полікультурної компетентності школярів перед початком виховної роботи та після її закінчення.

Оскільки виховному процесові притаманний ситуативний та динамічний характер взаємодії суб'єктів виховання, слід мати на увазі той факт, що у певній ситуації певна методика може не повністю досягти прогнозованої мети. Запропоновані різноманітні виховні форми й методики необхідно використовувати із врахуванням контексту, характеру міжкультурного середовища та завданнями його розвитку. Відтак розроблені виховні форми доцільно адаптувати до організаційно-педагогічних та соціальних особливостей відповідного середовища. З огляду на характер змістових, організаційних та методичних особливостей кожної виховної форми, у рубриці «коментарі» ми пропонуємо можливі варіанти виховної діяльності.

Отже, організовуючи виховний процес у сфері міжкультурної комунікації, доцільно врахувати всі чинники та характер взаємодії у класі й інших виховних середовищах, що оточують школяра. Вибір конкретної методики може бути зумовлений різними чинниками та, передусім, специфікою полікультурного середовища, де навчаються й виховуються учні. Для навчальних закладів та класів, де переважають представники однієї культури, методичні розробки, у яких домінують аспекти пізнання інших культур і формується розуміння сутності полікультурного суспільства, є надзвичайно актуальними. У школах із яскраво вираженим полікультурним розмаїттям учнівського контингенту бажано використовувати виховні методики, які пропонують інтерактивні форми міжкультурної взаємодії. Вибираючи формат вправ у полікультурному середовищі класу, варто акцентувати на глибокому дослідженні всіх елементів власної та домінуючої культури, в якій проживає учень, їхньої взаємодії та взаємовпливу. Для педагога важливо з'ясувати характер виховної мети, вікові особливості групи вихованців, ефективність певної виховної методики та можливості її адаптації відповідно до особливостей середовища.

Наведемо найбільш актуальні поради для практичної реалізації толерантного виховання в полікультурному середовищі загальноосвітнього навчального закладу:

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ

1. Щоб знайомство з певною культурою було успішним, доцільно розпочати заняття з підвищення мотивації учнів (постановка проблемних запитань, наведення прикладів різних життєвих ситуацій тощо).
2. Необхідно враховувати специфіку соціокультурних спільнот, до яких належать учні класу, їхню ідентичність, традиції, знання, уявлення про інші культури.
3. Варто ознайомитися з інформацією, яким чином інтерпретують одні й ті ж поняття, цінності, вірування, ритуали представники різних культурних груп.
4. Стратегію міжкультурного діалогу слід розпочинати з пошуку спільного, аналізуючи згодом відмінності, тобто «будувати мости, а не стіни».
5. Варто уникати узагальнюючих суджень про ту чи іншу культуру, традицію. Для цього доцільно використовувати слова «окремі», «декотрі», «декілька», «здебільшого» тощо.
6. У ході знайомства з певною культурою потрібно дотримуватися такої етапності: представлення, аналіз та розмірковування. Це дасть можливість усесторонньо дослідити певну культуру, відрефлексувати знання та уявлення учнів про неї, уникнути стереотипів.
7. Корисно буде підготувати список слів, понять, ключових для розуміння певної культури.
8. Слід активно заливати до процесу пізнання певної культури її представників.

Перед тим як ознайомитися з певною культурою, народом, релігією, важливо структурувати власні очікування, окреслити шляхи і способи дослідження, а також передбачити можливі ризики і невдачі. Тому доречно скористатися нижче наведеною схемою пізнання певної культури:

(Курсивом подаються приклади відповідей.)

Про кого, про що я хочу дізнатися? – Про іншу культуру, її риси, представників.

Яким чином я буду отримувати інформацію? – Опитувати мешканців мого населеного пункту, використовувати літературу, Інтернет, підручники з історії.

Які знання та навики мені для цього потрібні? – Вміння брати інтерв'ю, необхідний словниковий запас мови, якою спілкуються представники певного етносу.

Кого я ще можу заливати до цієї роботи? – Моїх друзів, однокласників, місцевих мешканців, учителя.

Які потенційні ризики існують? – Я не знаю мови певної етнічної спільноти. У мене немає знайомих представників цієї спільноти.

Що я робитиму, коли отримаю необхідні знання? – Буду використовувати набутий досвід у спілкуванні з представниками цієї культури.

Яким чином це мало б вплинути на мене? – Я зможу навчитися розуміти іншу культуру, стану більш обізнаним і толерантним.

Вчитель збирає всі підготовлені учнями анкети про очікування, а після участі школярів у міжкультурній комунікації знову роздає їх. Учні порівнюють власні очікування напередодні контакту з певною культурою із набутим у процесі пізнавання цієї культури практичним досвідом.